

До проблеми виокремлення дипломатичного дискурсу

Н. Є. Кащичин

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Paper received 24.07.2106; Revised 30.07.2106; Accepted for publication 28.08.2106.

Анотація. У статті розглянуто англомовний дипломатичний дискурс, охарактеризовано його ознаки та параметри, які дозволяють виділити його як окремий тип дискурсу. З'ясовано, що характерними диференційними ознаками дипломатичного дискурсу є: прескриптивність, інституційність, ритуальність, міжнародний та міжкультурний характер. Запропоновано, що серед таксономічних параметрів англомовного дипломатичного дискурсу особливу роль займає модус. Доведено, що у текстах дипломатичного дискурсу використовують засоби чотирьох функціональних стилів: публіцистичного, епістолярного, художнього та офіційно-ділового. Співвідношення цих стилів значною мірою залежить від жанру.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, дипломатична промова, модус, понятійний блок, функціональний стиль.

Вступ. Важливість дипломатії і дипломатичної комунікації у сучасному світі важко переоцінити. Вивчення дипломатичних текстів та дипломатичної мови сприяє ефективному налагодженню стосунків на міжнародному рівні. Англомовний дипломатичний дискурс (ДД) є одним із найменш досліджених видів дискурсу з позицій сучасної комунікативної лінгвістики. Для його ефективного аналізу необхідно дослідити його взаємодію із суміжними видами дискурсу та здійснити їхнє розмежування.

Короткий огляд публікацій по темі. У сучасній науковій літературі знаходимо дослідження таких суміжних до дипломатичного дискурсів, як економічного, політичного, судового, суспільно-політичного, юридичного. Дослідження англомовного ДД як цілісного явища сьогодні є недостатнім і представлене поодинокими розвідками (О. В. Чайковська [5]). Проблему розмежування дискурсів розглянуто у працях таких авторів, як: Н. К. Кравченко [3], А. П. Загнітко [2] та ін. Для того, щоб розв'язати проблему розмежування дипломатичного та інших видів дискурсу, необхідно детально розглянути поняття дискурсу, зокрема, ДД, його характерних ознак, параметрів та понятійних блоків.

Мета нашої роботи полягає у з'ясуванні поняття ДД, а також у диференціації даного та суміжних дискурсів, встановленні його ознак, параметрів, лінгвопрагматичних рис. Разом з цим метою роботи є здійснити аналіз модусу як одного з таксономічних параметрів та систематизацію жанрового і стилістичного різноманіття англомовного ДД.

Матеріалом для нашої роботи слугує широкий спектр текстів, що забезпечують комунікацію у дипломатичній галузі та у галузі міжнародних відносин.

Методи. Основним методом дослідження обрано дискурсний аналіз, який дозволив дослідити англомовний ДД та, зокрема, його таксономію. Цей аналіз дав змогу визначити прагматичні параметри означеного дискурсу та виокремити його серед суміжних дискурсів. У роботі також застосовано такі допоміжні методики як контекстуальна та прагматична інтерпретація, а також прийоми систематизації та узагальнення. Дискурсний аналіз текстів різних жанрів і різної тематики дав змогу продемонструвати складну систему понятійних блоків англомовного ДД, що дозволило глибше представити природу ДД і запропонувати його диференційні ознаки.

Результати та їх обговорення.

1. Дискурс в українських і зарубіжних дослідженнях. Як стверджує Т. В. Грошко, вивченню дискурсу присвячено численні дослідження, автори яких для трактування цього явища осягають таке розмаїття наукових систем, що саме поняття «дискурс» стало ширшим за поняття «мова» [1, с. 335].

Дослідження поняття дискурсу знаходимо у працях багатьох авторів, однак і до сьогодні немає єдності у розумінні цього поняття.

Вперше розуміння дискурсу як «зв'язаного тексту» введено як самостійний термін американським лінгвістом З. Геррісом, який 1952 р. опублікував статтю «Аналіз дискурсу». Як стверджує Н. К. Кравченко, таке розуміння дискурсу закріпилося під впливом ранніх досліджень Т. ван Дейка, у яких текст як статичний об'єкт протиставлено дискурсу – як способу актуалізації тексту у ментальних і прагматичних умовах комунікації [3, с. 15].

В енциклопедії «Українська мова» читаємо, що дискурс – це текст (усний і письмовий), об'єднаний наскрізною ідеєю, одним мотивом; розглядається у широкому контексті його творення і сприймання, тобто відображає національно-культурні, соціальні, психологічні умови авторської мовотворчості [6, с. 142].

Наведений комплекс смислів дає підстави узагальнити, що дискурс – це не лише готовий текст, а певний його вимір, процес його створення, що налічує не лише мовні складові, але й позамовні чинники. Як висновок щодо цієї дискусії, пропонуємо власне розуміння дискурсу. Ми дотримуємось функціонального підходу до вивчення дискурсу і розглядаємо це поняття як процес мовленнєвої діяльності і її результат. У нашому розумінні дискурс є ширшим поняттям, ніж текст і може реалізуватись і в письмовій, і в усній формі. Отже, дискурс – це лінгвокогнітивний процес, який містить мовні та позамовні складові, особливий вимір тексту, простір парадигматичних та синтагматичних відношень, які обмежують потенційну множинність значень тексту. Таке розуміння дискурсу співзвучне з розумінням дискурсу дипломатії, де позамовному аспекту, поряд з мовним, теж притаманний дискурсовірний характер.

2. Розмежування дипломатичного та суміжних дискурсів. Сьогодні виокремлюють різні типи дискурсу, численними є і підходи до їхньої типології. Для прикладу, А. П. Загнітко стверджує, що на сучасному етапі лінгвістичних досліджень класифікації типів дискурсу постають неоднорідними, і виділяє такі типи

дискурсу, як: педагогічний, політичний, науковий, критичний, етичний, юридичний та військовий [2, с. 24]. У своїй праці П. О. Селігей зауважує, що існує 16 типів дискурсу: науковий, міфологічний, технологічний, логіко-математичний, фантастичний, поетичний, політичний, теоретичний, легальний, моральний, релігійний, граматичний, космологічний, критичний, пропагандистський, метафізичний [4, с. 54]. Кожен дослідник пропонує свою типологію і своє розуміння цього складного поняття. Отож дуже важливо встановити межі між суміжними дискурсами, однак часто ця проблема є складною, адже, як вважає А. П. Загітко, дискурси ніколи не мають чітких меж: вони постійно змінюються у процесі взаємодії з іншими дискурсами і ніколи не бувають застиглими. Більше того, «дискурси можуть бути гібридами інших дискурсів» [2, с. 20].

Ми не погоджуємось з таким твердженням повністю і вважаємо, що сучасний англомовний ДД є окремим типом дискурсу, проте він інтегрує ознаки інших дискурсів і, запозичуючи у них ефективні засоби, формує власну систему характерних ознак. Завдяки певним ознакам ДД часто важко відрізнити від суспільно-політичного та юридичного. За ознакою прескриптивності та термінологічності ДД співвідноситься з юридичним, за ознакою аргументативності, політичними концептами та комунікативною метою – з суспільно-політичним.

Безумовно, ДД за своєю суттю часто може збігатись з юридичним дискурсом, а інколи слугує його специфічним різновидом, адже бере участь у розробці законодавчої бази, проте прескриптивність юридичного є значно вищою. Комунікативні стратегії ДД базуються на засадах добровільності, а не обов'язковості, згоди, а не примусу. ДД не може бути заснований на приписі, як це характерно для юридичного.

Політичні концепти «справедливість», «рівність», «мир» зближують ДД з суспільно-політичним дискурсом. Інколи фіксуємо також єдину комунікативну мету обох дискурсів – переконання суспільства, його адаптація до нових цінностей, правил та схем. Проте ДД, поряд зі згаданими концептами, завжди має на увазі ще й концепти «співпраця», «переговори», «рівноправний». Його міжнародний та, що важливіше, міжкультурний характер апелює до гармонізації та гуманізму. Це, безумовно, позначається на виборі лексики, комунікативних стратегій і творить самостійний тип дискурсу, який ми іменуємо дипломатичним.

Параметри (соціально-інституційний, культурно-семіотичний та конверсаційний), запропоновані у праці Н. К. Кравченко [3, с. 14], є актуальними й для сучасного англомовного ДД і дозволяють представити його як цілісний соціолінгвістичний феномен. Вважаємо, що соціально-інституційний параметр дає змогу розглядати дискурс як структуру, інституційно та соціально моделювану і, водночас, як інституційно та соціально моделюючу, адже незаперечним є той факт, що ДД, поряд з юридичним дискурсом, впливає на суспільне життя, формуючи певні правила та обмеження. Культурно-семіотичний параметр дає змогу представити англомовний ДД як такий, що є втіленням культури народу, мовою якого його написано більшою мірою, ніж це характерно для

юридичного. Конверсаційний параметр дає змогу розуміти дискурс також і в контексті усного мовлення, адже ДД значною мірою створюють саме завдяки усній мові, і лише згодом він отримує форму документа. Зауважимо, що існують і цілком усні жанри ДД, наприклад: дипломатична промова, переговори, тост, вітальне слово, телефонна розмова.

Перелічені вище характерні ознаки та параметри дають змогу впевнитись, що дискурс – це складна система знань та цінностей, що трансформуються за допомогою мови у текст. Дискурсотвірним характером у дипломатичних документах володіють не лише терміни, але й певна обережність та розважливість, намагання уникнути необачної поведінки під час домовленостей, що виливається у послідовний пошук та добір необхідних засобів вираження, якими вважають не лише мову, але й одяг дипломатів, художні елементи в оформленні дипломатичного листа тощо. Усе це формує сприятливий мікроклімат для взаємодії мови та культури і творить нелінійну організацію, макроструктуру, особливий простір та особливу соціальну діяльність в умовах сучасного світу – ДД. Аналіз характерних ознак та параметрів, які дозволяють виокремити ДД, вказав на існування його особливих лінгвопрагматичних рис.

Лінгвопрагматичні риси ДД – це передусім його тематична, стилістична та структурна єдність; зв'язність; композиційне оформлення та завершення, що є особливо важливим, зважаючи на офіційний характер дипломатичного спілкування; інституційність та, значною мірою, прескриптивність; інформативність; ритуальність; гуманістична спрямованість; міжнародний характер, що виражається у комунікативній стратегії загального об'єднання, та міжкультурна спрямованість, що, навпаки, з'являється у постійному прагненні до різноманіття (як стосовно манери привітання, ведення телефонної розмови, послідовності у переліку високопосадовців у документі, так і стосовно вибору мовних конструкцій). Зауважимо, що ДД відзначається комунікативно-кооперативним характером. Такі його риси, як прагнення до співпраці, партнерства та діалогу, визначають специфіку міжнародних відносин та показують головні цінності дипломатії. Дискурсний аналіз текстів різних жанрів і різної тематики дає змогу продемонструвати складну систему понятійних блоків англомовного ДД, найважливіші з яких – «діалог», «партнерство», «переговори», «співпраця», «рівноправність», «інтернаціональність» – дозволяють вирізнити цей дискурс серед інших типів дискурсу.

Здійснивши аналіз взаємодії дипломатичного та суміжних дискурсів, пропонуємо робоче визначення англомовного ДД. На нашу думку, це особлива організація мовних засобів, що збігається з поняттям сукупності текстів дипломатичної тематики, які функціонують у сфері дипломатії. Іншими словами, ДД – це відображення на рівні мовних одиниць інституту дипломатії та міжнародної комунікації. Виокремлення ДД серед інших дає змогу здійснити таксономічний поділ всередині ДД, що є наступним кроком у нашому дослідженні дискурсу.

3. Модус як один з таксономічних параметрів ДД. Для детального аналізу ДД необхідно звернутись

до таксономічних параметрів, серед яких неабиякий інтерес та полеміку у лінгвістиці викликає модус.

Протиставлення дискурсів за модусом є об'ємним. Розрізняють усний і письмовий модуси, інколи вирізняють також мислинневий, яким людина створює свій внутрішній дискурс, недоступний іншим, та жестовий, основою якого є візуальна взаємодія між комунікантами. Достатньо вивченим є співвідношення усного і письмового модусу. Ідея пріоритету усної форми мови є очевидною, хоча доволі тривалий час її вважали хибною, адже письмовий модус має велике культурне значення для розвитку цивілізації. Кожна культура створювалась навколо певного сакрального письма (християнство і Біблія, мусульманство і Коран). Угоди між племенами, а потім державами укладали спочатку усно, тобто первинно ДД існував в усному модусі, проте згодом, з появою писемності, коли були фактичні свідки укладення перемир'я – написані угоди мали вочевидь більшу вагу.

Як бачимо, питання модусу відкриває ще один аспект вивчення ДД, адже очевидно навіть те, що письмова мова і усна, або навіть транскрипція усної мови – це дві різні мови. На жаль, доволі часто дослідники звертають увагу лише на письмову форму і вважають, що вивчаючи її, вони вивчають мову взагалі. У нашому дослідженні ми беремо до уваги й на усні жанри дипломатичної комунікації та простежуємо явище неспівпадіння усного і письмового модусів на прикладі дипломатичної промови. Дипломатичні промови мають власну схему оформлення, хоча часто не є ідентичними копіями того, що сказано усно, оскільки можуть містити імпровізовані моменти. Попри наявні дослідження модусу, питання щодо його протиставляючої сили для дискурсів залишається відкритим. Можемо лише констатувати, що стосовно дипломатичних текстів такий аналіз є актуальним, адже ДД доволі часто є поєднанням обох модусів.

Таке жанрове різноманіття, безумовно, не може виражатись засобами лише одного функціонального стилю (ФС). Співвідношення ФС у документах залежить від його жанру. Жанр документа є визначальним чинником для вибору стилю, який, своєю чергою, відображає різні моменти дипломатичної комунікації. Наприклад, дипломатичний лист використовує засоби епістолярного стилю в композиційному плані, проте йому також притаманні офіційно-діловий (ОФД), а інколи й публіцистичний стилі, з огляду на лексичний склад. ОФД стиль виражений у меморандумах, звітах, резолюціях, а такий жанр, як лист, може бути офіційним та неофіційним і, відповідно, більшою або меншою мірою проявляти ознаки ОФД та епістолярного стилів і т. д. Крім того, жанри, на відміну від ФС, мають чіткі схеми, і їхні елементи майже не замінюються та не змінюються, а проникнення одного стилю в інший можемо спостерігати дуже часто. Наприклад, у дипломатичних промовах простежуємо проникнення публіцистичного стилю в ОФД, тоді як проникнення чи заміщення частин у певному жанрі документів є майже неможливим.

Публіцистичність характерна передусім для вербальних нот та значною мірою для дипломатичної промови. Елементи художнього стилю простежуємо у ДД завдяки вживанню у деяких жанрах експресивних

засобів. Епістолярний стиль характерний здебільшого для таких жанрів, як пам'ятна записка, телеграма, приватний лист офіційного та напівофіційного характеру, тобто цей стиль виражається найбільше на рівні синтаксису текстів дипломатичного листування.

Ми пропонуємо таке співвідношення ФС та жанрів у ДД. У стрижні дипломатичного стилю розміщуємо усі жанри високого рівня стандартизації: резолюції, протоколи, декларації, меморандуми, договори, пакти, картелі, комюніке, конвенції. На периферії стилю помістимо дипломатичне листування, дипломатичні промови, тости, переговори, адже ці жанри мають ознаки як ОФД, так і публіцистичного та епістолярного стилів.

Висновки. Отже, за результатами аналізу існуючих концепцій дискурсу ми дійшли висновку, що дискурс – це лінгвокогнітивний процес, який містить мовні та позамовні складові, особливий вимір тексту, простір парадигматичних та синтагматичних відношень, які обмежують потенційну множинність значень тексту.

Оскільки сучасні міжнародні відносини охоплюють усе більше сфер спілкування, спостерігаємо розмивання меж ДД та переплетення його з іншими видами дискурсу: суспільно-політичним і юридичним. Завдяки окресленій системі характерних ознак визначено, як ДД співвідноситься з цими суміжними видами дискурсу. Вважаємо, що характерними диференційними параметрами ДД є: соціально-інституційний, культурно-семіотичний та конверсаційний. Ці параметри та характерні ознаки вирізняють англомовний ДД з-поміж інших і дають підставу говорити про нього як про окремий дискурс з певними специфічними рисами (прескриптивність, інституційність, ритуальність, гуманістична спрямованість, міжнародно-національний характер тощо). Такий підхід дав змогу дійти висновку, що англомовний ДД – це особлива організація мовних засобів, яка збігається з поняттям сукупності текстів, поєднаних дипломатичною тематикою та функціонуванням. Іншими словами, ДД – це відображення на рівні мовних одиниць інституту дипломатії та міжнародної комунікації, де ключову роль відіграють терміни як головні дискурсові одиниці.

Під час дослідження виявилось, що, серед таксономічних параметрів англомовного ДД, які сприяють його виділенню в окремий, є ФС, МЖ, реєстр, субмова, модус та ступінь формальності. Модус є особливим таксономічним параметром сучасного ДД, оскільки дозволяє звертати увагу на глибинну суть ДД.

Вважаємо, що доцільним і логічним є поділ ДД на три умовні частини: дипломатичне листування (офіційний та напівофіційний лист, вербальна нота, телеграма, меморандум, особиста нота, пам'ятна записка), усні жанри ДД (заява, промова, тост) та дипломатичні тексти з високим рівнем стандартизації: резолюції, декларації, пакти, договори. Аналіз текстів ДД з'ясував, що тексти ДД обслуговують здебільшого чотири стилі: публіцистичний, епістолярний, художній та ОФД. Останній є стрижневим для ДД. Співвідношення цих стилів у ДД значною мірою залежить від жанру (публіцистичний домінує у таких жанрах, як тост, промова, заява; елементи художнього ФС присутні у дипломатичній промові, епістолярний – у жанрах дипломатичного листування, ОФД – у дого-

ворі, угоді). Представлена концепція таксономії англomовного ДД пропонує перспективний напрям подальших досліджень дискурсу, адже вивчення типових мовних характеристик кожного з типів текстів

може поглибити існуючі знання про природу дискурсу та стати ще одним кроком у побудові універсальної теорії дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грошко Т. В. Дискурсивний аналіз банківських номінативних одиниць / Грошко Т. В. // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2010. – Вип. 14. – С. 333–336.
2. Загнітко А. П. Основи дискурсології : науково-навчальне видання / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194 с.
3. Кравченко Н. К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса / Н. К. Кравченко. – К. : Реферат, 2006. – 320 с.
4. Селігей П. О. Сучасне терміновтворення: симптоми та синдроми / О. П. Селігей // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 48–61.
5. Чайковська О. В. Функціонально-семантичні категорії дипломатичного дискурсу / Чайковська О. В. // Нова філологія : зб. наук. пр. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – Вип. 26. – С. 321–324.
6. Українська мова. Енциклопедія [ред. В. М. Русанівський]. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 821 с.

REFERENCES

1. Hroshko T.V. Dyskursyvnyi analiz bankivskykh nominativnykh odynits [Discourse Analysis of Bank Nominative Units] / Hroshko T.V. // Naukovi zapysky. Seriya "Filolohichna". – 2010. – Vyp. 14. – S. 333–336.
2. Zahnitko A.P. Osnovy dyskursolohii : naukovo-navchalne vydannia [Foundations of Discourse Studies] / Zahnitko A.P. – Donetsk : DonNU, 2008. – 194 s.
3. Kravchenko N.K. Interaktivnoye, zhanrovoye i kontseptualnoye modelirovaniye mezhdunarodno-pravovoho diskursa [Interactive, Genre and Conceptual Modelling of International Legal Discourse] / Kravchenko N.K. – K. : Referat, 2006. – 320 s.
4. Selihey P.O. Suchasne terminotvorenniya: symptomy ta syndromy [Modern Terminology Formation, Symptoms and Syndromes] / Selihey P.O. // Movoznavstvo. – 2007. – № 3. – S. 48–61.
5. Chaykovska O.V. Funktsionalno-semantichni katehorii dyplomatychnoho dyskursu [Functional and Semantic Categories of Diplomatic Discourse] / Chaykovska O.V. // Nova filolohiya : zb. nauk. pr. – Zaporizhzhya : ZNU, 2007. – Vyp. 26. – S. 321–324.
6. Ukrayinska mova. Entsyklopediya [Ukrainian Language. Encyclopaedia] [red. V.M. Rusanivskiy]. – K. : Ukr. Entsyklopediya im. M.P. Bazhana, 2004. – 821 s.

On the Problem of Differentiation of the Diplomatic Discourse Kashchyshyn N.

Abstract. The article is dedicated to the study of the English diplomatic discourse, its features and parameters that allow to set it apart as a separate type of discourse. It is discussed that distinctive features of the diplomatic discourse are prescriptiveness, institutionality, rituality, international and intercultural character. It is suggested that among taxonomic parameters of the English diplomatic discourse a special role is occupied by modus. It is proved that the means of four functional styles (publicistic, epistolary, belles-lettres and official) are used in the texts of the diplomatic discourse. The ratio of these styles largely depends on the genre.

Keywords: *diplomatic discourse, diplomatic language, modus, conceptual unit, functional style.*

К проблеме выделения дипломатического дискурса Н. С. Кащичин

Аннотация. В статье рассмотрен англоязычный дипломатический дискурс, охарактеризованы его черты и параметры, которые позволяют выделить его как отдельный тип дискурса. Выяснено, что характерными дифференциальными признаками дипломатического дискурса являются: прескриптивность, институционность, ритуальность, международный и межкультурный характер. Предложено, что среди таксономических параметров англоязычного дипломатического дискурса особую роль занимает модус. Доказано, что в текстах дипломатического дискурса используют средства четырех функциональных стилей: публицистического, эпистолярного, художественного и официально-делового. Соотношение этих стилей в значительной степени зависит от жанра.

Ключевые слова: *дипломатический дискурс, дипломатическая речь, модус, понятийный блок, функциональный стиль.*